

[itobiad], 2022, 11 (2): 1089-1112

<p>Yeni Toplumsal Hareketlerde Kimlik Taleplerinin Dönüşümü</p> <p>Transformation of Identity Demands in New Social Movements</p> <p>Video Link: https://youtu.be/UX1n0D-9g8c</p>	
<p>Ceren AVCİL</p> <p>Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, İİBF</p> <p>Assoc. Prof., Agri Ibrahim Cecen University, FEAS</p> <p>e-mail: cavcil@agri.edu.tr</p> <p>ORCID: 0000-0002-6301-515X</p>	

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Arařtırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi / Received	: 11.02.2022
Kabul Tarihi / Accepted	: 15.04.2022
Yayın Tarihi / Published	: 19.06.2022
Yayın Sezonu	: Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season	: April-May-June

Atıf/Cite as: Avcil, C. (2022). Yeni Toplumsal Hareketlerde Kimlik Taleplerinin Dönüşümü . İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi , 11 (2) , 1089-1112 . DOI: 10.15869/itobiad.1071744

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Ceren AVCİL).

Yayıncı / Published by: Mustafa Süleyman ÖZCAN

Yeni Toplumsal Hareketlerde Kimlik Taleplerinin Dönüşümü

Öz

Kimlik konusu küreselleşme, ekonominin yapısal dönüşümü vb. süreçlerine paralel bir biçimde geniş kitlelerin farklı talepleri doğrultusunda yeniden şekillenmeye başlamıştır. Kimliğin evrensel ve özcü yaklaşımına karşılık farklılık temelinde ele alınması gerektiğine dair görüşler dillendirilmeye başlamıştır. Her kimliğin kendine özgü koşullar içerisinde ele alınması fikri, "öteki" olarak nitelendirilen kimliklerin de görünür olmasına imkân sağlamıştır. Bu minvalde kimlik geleneksel algısının ötesinde ve farklılıkları da içerecek şekilde daha kapsamlı bir şekilde ele alınmaya başlamıştır. Çevre hareketleri, barış hareketleri, kadın hareketleri vb. hareketler, ulus ötesine varan nitelikleri ile farklı coğrafya ve ideolojiden bireylerin ortak söylem, dil ve talepler doğrultusunda hareket ederek katılımcı diyalog zemininin oluşmasını sağlamıştır. Kimlik, yeni toplumsal hareketler ile birlikte siyasal bir talep şeklinde, kamusal hayatın merkezine yerleşmiştir.

Bu çalışmada, eski ve yeni toplumsal hareketler kavramlarına yönelik literatür taraması yapılmış ve hareketler karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Sonrasında kimliğin bu hareketler ile yaşadığı dönüşüme odaklanılmıştır. Yeni toplumsal hareketler ile yeniden şekillenen kimlik, farklılıklar ile birlikte ötekilik meselesini de gündeme getirmiş, kimliklerin homojen yapısından ziyade çok parçalılık ve çeşitlilik temelinde yeniden düşünülmesini gündeme getirmiştir. Kimliğin bu yapısı, taleplerin siyasallaşmasına ivme kazandıran bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Çevre ve kadın hareketleri, yeni toplumsal hareketler çerçevesinde farklı kimlik taleplerinin gündem olmasına zemin hazırlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, Yeni Toplumsal Hareketler, Kimlik, Kimlik Talebi, Çevreci Hareket, Kadın Hareketi.

Transformation of Identity Demands in New Social Movements

Abstract

Identity has set off to be shaped in line with the varying demands of masses in parallel with other processes affecting the context including the structural transformation in the economy. Accordingly, the relevant discourse has been introduced to distinct arguments for identity to be considered on the basis of differences, moving away from the universal and essentialist approach. The idea of approaching each identity in the context of the unique conditions surrounding it afforded better visibility to the ideas that had come to be considered as "the other". Therefore, a more extensive approach has been adopted in discussions concerning identity, one that goes beyond the conventional perception and takes differences on board. The supranational nature of the social movements shaped around the environment, peace, and women, etc. have established a platform for collaborative dialogue shaped through the common discourses, languages, and demands of individuals from different geographical and ideological backgrounds. Therefore, new

social movements have transformed identity into a political demand and placed it on the centre stage in public life.

The present study firstly established a review of the literature on old and new social movements and a comparative analysis of the movements themselves. Then, the focus shifts to the transformation experienced in identity through these movements. New social movements have reshaped identity, which, in turn, highlighted the issue of otherness as a factor of differences and how a rethink is needed for identities to be addressed on the basis of the fragmentation and diversity of identities rather than a focus on their homogeneity. Such diversity and fragmentation in identities are regarded as a combined source of impetus for the politization of demands. Environmental action and the women's movement have laid the ground for a distinct focus on identity demands.

Keywords: Social Movements, New Social Movements, Identity, Identity Demand, Environmental Action, Women's Movement.

Giriş

Toplumsal hareketler, kitlesel taleplerin gündeme gelmesi noktasında günümüzde önemini büyük ölçüde korumaktadır. Özellikle kitle iletişim araçlarının küresel ölçekte yaygınlaşması, toplumsal hareketlerin biçim ve içeriğinin dönüşüm sürecini de beraberinde getirmiştir. Günlük hayatımızın önemli bir bölümünü kapsayan sosyal medya araçları, bireysel talep, istek, arzu ve şikâyetlerin toplumsal niteliğe dönüşmesine aracılık etme konusunda oldukça etkileyici bir güce sahiptir. Zaman ve mekân kısıtlarına bağlı kalmaksızın beliriveren toplumsal hareketler kolektif çabaların somutlaşmasına zemin hazırlamaktadır. Toplumsal hareketlerin "yeni" olarak nitelendirilmesi, kendisinden önceki niteliğinin değişimine işaret etmekle birlikte hareketlerin amacı çerçevesinde de farklı yön ve bakış açılarını doğurmaktadır. Dolayısıyla bu noktada eski toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı ile yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış süreçlerinin kıyaslanması günümüz dünyasında gerçekleşen kitlesel eylemlerin anlaşılması bakımından önem arz etmektedir. Bu minvalde kimlik temelli taleplerin yeni toplumsal hareketleri ne ölçüde etkilediği ya da kimlik taleplerinin yeni toplumsal hareketler aracılığıyla ne derecede farklılaştığı çalışmanın odak noktasını oluşturmaktadır.

Yeni toplumsal hareketler ile birlikte yükselişe geçen farklı kimlik talepleri ve biçimleri kimlik-yeni toplumsal hareketler ilişkisinin incelenmesini ayrıca önemli kılmaktadır. Birey temelinde kimliğe bakış, kimliğin siyasal bir özne olarak konumlandırılmasını gündeme getirmiştir. Etnik, dini, toplumsal cinsiyet kimlikleri farklı veçhelerle siyaset yapan ve siyaseti dönüştüren rollere bürünmeye başlamıştır.

Bu çerçevede bu çalışmada öncelikle toplumsal hareket kavramına değinilerek toplumsal hareketlerin ortaya çıkış sürecine değinilecektir. Tarihsel akış içerisinde toplumsal hareketlerin yeni toplumsal hareketlere dönüş sürecine neden olan unsurlar çalışmanın birinci bölümünde ele alınmaktadır. Kimlik ve kimliğin değişen yapısı ile yeni toplumsal hareketlerin eklemlenme biçiminin yeni kimlik taleplerinin ortaya çıkışına ise ikinci

bölümde odaklanılmaktadır. Yeni toplumsal hareket olarak çevre ve kadın hareketlerinde yaşanan dönüşümlere örnekler üzerinden üçüncü bölümde yer verilmiştir. Çalışmada, toplumsal hareketlerin yeni toplumsal hareketlere dönüşüm süreci, farklılıklar temelinde bir arada yaşamayı mümkün kılacak sosyo-politik stratejilerin önünü açması bakımından bir fırsat olarak değerlendirilmektedir. “Biz” yaratmanın muhtemel sonucu, kimlik politikalarında da yapısal dönüşüm sürecini başlatmanın bir adımı olabilecektir.

Toplumsal Hareketlerden Yeni Toplumsal Hareketlere: Farklılıklar Nelerdir?

Toplumsal Hareket Kavramı

Tarih boyunca ortaya çıkan toplumsal hareketler belli bir amaç doğrultusunda değişim ve dönüşüm sürecini başlatarak günümüze kadar süre gelmiştir. Toplumsal hareketler aracılığıyla ülkelerde büyük politik, kültürel değişimler yaşanmış, kadına yönelik şiddet, hayvan hakları vb. alanlarda farkındalık yaratılarak güçlü kamuoyu oluşturulmuştur (Soysal, 2018, s. 63).

Toplumsal hareket terimi ilk kez 18. yüzyılın başlarında Saint Simon tarafından kullanılmış olup öncesinde Fransa, ardından da başka yerlerde görülen toplumsal protesto hareketlerini niteleme amacıyla kullanılmıştır. “Başlangıçta statükoya karşı çıkan yeni siyasal güçlerin bir özelliği olarak kullanılan terim zamanla anlam genişlemesine uğrayarak şimdilerde en yaygın biçimde, siyasal sistemin ana gövdesinin dışında kalan grupları ve örgütleri de içine almaktadır” (Yanık ve Öztürk, 2014, s. 47).

Literatürde yer yer toplumsal hareket kavramı yerine sosyal hareket kavramının da kullanıldığı görülmektedir. Sosyal hareket kavramı da ilk kez sosyolog olan Lorenz von Stein tarafından kullanılmıştır (Aslan, 2016, s. 9). Bu çalışmada ise büyük ölçüde toplumsal hareket kavramı kullanılmaktadır.

Touraine (1999, s. 51), sosyal hareketi “tarihselliğin biçimi, kültürel yatırım, bilgi ve ahlak modelleri üzerindeki hâkimiyeti ya da bağımlılığı ile tanımlanan bir sosyal sınıfın, bu kültürel modellere yönelmiş çatışmacı hareketi” şeklinde tanımlamaktadır. Bu tanımıyla Touraine, toplumsal hareketlerin aktörü olarak sınıfları meşru görmekte ve sınıflar arası çatışmanın toplumsal hareketlerin ortaya çıkış noktası olduğunu ifade etmektedir.

Melucci (1999, s. 86-87) ise sosyal hareketi dayanışma, çatışma ve içinde bulunduğu sistemin sınırlarını zorlayan bir “kolektif hareket biçimi” olarak tanımlamaktadır. Kolektif bir eylem, iç ve dış kaynakların nasıl harekete geçirildiği, organizasyonel yapıların nasıl inşa edildiği ve sürdürüldüğü, işlevlerin nasıl güvence altına alındığı dikkate alınmadan açıklanamaz. Ampirik olarak “toplumsal hareket” olarak adlandırılan şey, çoğul yönelimleri birbirine bağlayan bir eylem sistemidir. Sosyal hareketler teorisine eleştirel yaklaşan Melucci, “sosyal hareket” olarak adlandırılan şeyde mevcut olan ve kolektif nitelik taşıyan davranış biçimlerinin ayrı ayrı ancak bütünsellik çerçevesinde analiz edilmesi gerektiğini savunur (Melucci, 1985, s. 793-794).

Türkdoğan (2015, s. 23) ise sosyal hareketleri “topluma yönelmiş reformcu ve inkılapçı nitelikteki eylem biçimleri” şeklinde tanımlamaktadır.

Toplumsal hareketler, toplumda meydana gelen alt üst oluşların içerik, biçim ve yarattığı sonuçlar itibariyle farklı biçimlerde tanımlamalara tabi tutulmuştur. Klasik sosyal hareket paradigmaları, toplumsal hareketlerin tarihsel bir zorunluluk olduğu fikrine dayanmaktaydı. Toplumda meydana gelen değişimler, kırılmalar ve patlamalar esasında toplumsal hareketlerden kaynaklı değil, tarihsel süreçlerin doğal bir sonucu olarak görülmekteydi. Ancak 1960'lı yıllardan itibaren Amerika ve Avrupa başta olmak üzere kadın hareketleri, barış ve çevre hareketleri, nükleer karşıtı hareketlerin dünyanın farklı bölgelerinde farklı biçimlerde ortaya çıkması ile klasik paradigma sorgulanmaya başlamıştır (Çayır, 1999, s. 14) ve bu sorgulama ile toplumsal hareketlerde "eski" ve "yeni" ayrımı 1960'lı yılların sonu ile başlayan ve 1970'li yılların ortalarından itibaren farklı direniş ve mücadele örnekleri çerçevesinde tartışılmaya başlamıştır (Özen, 2015, s. 14).

Toplumsal hareketler, tarihin her döneminde farklı içerik ve biçimlerde var olmuştur. Her ne kadar toplumsal hareket kavramı içinde yaşadığımız yüzyılda dikkatleri çeken bir konu olarak ön plana çıkmış olsa da tarihsel süreçlerde yaşananlar toplumsal hareket kavramını sürekli gündemde tutamamıştır. Daha çok bir eylem ve baskı temelinde iktidarı elinde tutanlara karşı bir çağrı niteliğini taşısa da toplumsal hareketler "çeşitli çıkar gruplarından oluşan geniş kapsamlı örgütler" olarak ancak 18. yüzyılın sonlarında Avrupa ve Kuzey Amerika'da tam olarak nitelik kazanmıştır (Tilly, 2008, s. 16).

Tilly (2008, s. 17), toplumsal hareketlerin ortaya çıkışında önemli olan etkenleri üç gruba ayırmaktadır: "Hedef alınan otoritelere karşı ortak hak taleplerinde bulunan, sürgit, organize halk girişimi, çeşitli politik eylem türlerinin gerçekleştirilmesi, MBSB (makul olma, birlik, sayı ve kendilerine ve/veya seçmenlerine bağlılık) ilkelerini katılımcıların halk önünde uyumlu şekilde sergilemeleri." Tilly'in işaret ettiği şekilde toplumsal hareketler, toplumsal/kitlesel nitelikteki taleplerin politik eylemler ile kamuoyuna sunulması şeklinde kendini görünür kılmaktadır.

Peki gerçekten toplumsal hareketleri "yeni" toplumsal hareketlere götüren nedenler nelerdi? Ya da böyle bir geçiş zorunlu muydu?

Mamay (2000), toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasına neden olan etmenlerde sivil toplumu ön plana çıkarır. Mamay'a göre sivil toplum ile toplumsal düzen arasında tam bir ilişki varsa, toplum, çıkarlarını geleneksel biçimler aracılığıyla gerçekleştirir ve toplumsal hareketlere ihtiyaç yoktur. Ancak sivil toplum ile toplumsal düzen arasındaki tam ilişki ender görülen bir olaydır. Kural olarak, sivil toplum ve sosyal düzen arasında her zaman küçük veya büyük bir tutarsızlık vardır. Bu tutarsızlık, sosyal düzen tarafından dâhil edilmeyen yeni sosyal çıkarlar üretir ve bu temeller üzerinde toplumsal hareketler ortaya çıkar. Toplumsal hareketler, o halde, toplumun sivil toplum ile toplumsal düzen arasındaki uyumsuzluğa bir tepkisi olarak ortaya çıkar. Toplumsal hareketler yalnızca bir tepki değil, aynı zamanda sivil toplumla uyumlu olarak toplumsal düzeni değiştirme girişimidir. Dolayısıyla, toplumsal hareketlerin doğası ve temel nedeni -sivil toplum ile toplumsal düzen arasındaki uyumsuzluk- yeni, tatmin edilmemiş toplumsal çıkarlar üretir. Toplumsal hareketler, sivil toplumun toplumsal düzene dâhil olmayan yeni unsurlarının sonuçları olduğundan, her zaman geleneksel değildir. Sivil toplum normalde bir değişim halindedir, ancak sosyal yapılar doğası gereği istikrarlıdır

veya en azından istikrar eğilimi gösterir. Toplumsal hareketlerin neredeyse her zaman var olmasının nedeni budur. Sivil toplum ile toplumsal düzen arasındaki fark büyükse, toplumsal hareketler güçlü ve çoktur. Tutarsızlık küçükse, sosyal hareketler zayıf ve daha gelenekseldir.

Toplumsal Hareket Kuramları

Toplumsal hareketlere yönelik öne sürülen kuramlar toplumsal hareketlerin içeriği ve aktörleri bakımından birbirinden farklılık göstermektedir. Gustave Le Bon (1997, s. 15-23)'un başını çektiği "Kalabalıklar" yaklaşımı, temelde kitlelere negatif anlamlar yükleyerek kitlelerin yıkıcılığına dikkatleri çeker. Kitlelerin temel özelliklerine değinen Le Bon, "Kitleyi meydana getiren bireyler kimler olursa olsun; yaşama biçimleri, işgüçleri, karakterleri yahut zekâları ister benzer, ister ayrı olsun, kalabalık haline gelmiş olmaları onlara bir nevi kolektif ruh aşılardır" der. Kitle içinde birey, yalnız iken olandan daha farklı özellikler taşır.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal hareketlerin yükselişe geçmesiyle Kaynak Mobilizasyonu Teorisi (Kaynak Seferberliği Yaklaşımı) ile Yeni Toplumsal Hareketler¹ yaklaşımlarının ön plana çıktığı görülmektedir (Çetinkaya, 2021, s. 31). Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, yeni hareketler ile ortaya çıkan çatışmaların ekonomik ve politik yönlerine, Yeni Toplumsal Hareketler ise kültürel yönlerine odaklanmıştır (Çayır, 2016, s. 13). Kaynak Mobilizasyonu Yaklaşımı, hem toplumsal desteğin hem de toplumsal hareket olgusunun kısıtlamasını vurgulamakta ve seferber edilmesi gereken kaynakların çeşitliliğini, sosyal hareketlerin diğer gruplarla olan bağlantılarını, hareketlerin başarı için dış desteğe bağımlılığını ve yetkililerin hareketleri kontrol etmek veya dâhil etmek için kullandıkları taktikleri incelemektedir. Yeni yaklaşım, kolektif davranışın sosyal psikolojisinden ziyade politik, sosyolojik ve ekonomik teorilere dayanmaktadır (McCarthy ve Zald, 1977, s. 1213). Ancak McAdam, Tarrow ve Tilly (2001, s. 42), dört temel noktada Kaynak Mobilizasyonu Teorisi'ni eleştirmişlerdir. Buna göre, Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, dinamik ilişkilerden çok statik ilişkilere odaklanmaktadır. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi, toplumsal hareketlere odaklanıldığında en iyi sonucu verir ve daha geniş çekişme dönemleri için daha az işe yarar. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi'nin Amerikan "altmışlar"ının görece açık siyasetinde ortaya çıkışı, tehditlerden çok fırsatlara daha fazla vurgu yapılmasına, birçok meydan okuyucunun maruz kaldığı örgütsel açıklardan ziyade örgütsel kaynakların genişletilmesine daha fazla güvenilmesine yol açmış ve tartışmanın sonraki aşamalarından çok kökenlerine aşırı derecede odaklanmıştır.

Farklılıklar ve Benzerlikler

Yeni toplumsal hareketlerin klasik toplumsal hareketlerden benzerlik ve farklılıklarına dair birçok mevcuttur. Çalışmaların genelinde, yeni toplumsal hareketlerin rasyonel ve özne temelli bilinçli bir hareket olduğu, klasik toplumsal hareketlerin ise irrasyonel ve bilinçsiz bir nitelikte olduğu görüşü hâkimdir (Tecim, 2018, s. 14).

Touraine (1985, s. 780), yeni toplumsal hareketlerin daha az sosyo-politik ve daha çok sosyo-kültürel olduğunu ifade eder. Burada, sivil toplum ile devlet arasındaki mesafe

¹ Cohen (1999: 110) "kimlik yönelimli paradigma" ifadesini kullanmaktadır.

özel ve kamusal yaşam arasındaki ayrım artarken gözden kaybolmaktadır. Ayrıca, toplumsal hareketten veya siyasi partiden gelen süreklilik ortadan kalkmakta, siyasi yaşam, değişen uluslararası çevrede daha güçlü bir devlet ile diğer yanda sosyokültürel hareket arasındaki depresif bir alan olma eğilimi göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin mücadele alanının devletten bağımsız olması ve sivil ilişkileri geliştirmeyi amaçlaması nedeniyle yeni olma özelliği taşımaktadır (Çayır, 2016, s. 14). Esasında yeni toplumsal hareketlerin temel hedefi devlet ve piyasa değil, sivil toplumdur (Cohen, 1999, s. 124).

Offe (1999, s. 53-79), İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1970'li yıllarına başına kadar hâkim olan "eski paradigma"nın temelinde "ekonomik büyüme, refah dağılımı ve güvenlik" konularının öncelikli olduğunu ifade eder. Bu dönemde siyasal partiler ve kurumsallaşmış baskı grupları temel kolektif aktörlerdi. "Toplumsal ve siyasal çatışmaların tek çözüm mekanizması kolektif pazarlıklar, parti rekabeti ve temsili hükümet idi. Bunların tümü toplumsal hareketlilik, özel yaşam, tüketim, araçsal akıl, otorite ve düzen değerlerine vurgu yapan ve fakat bunun yanında siyasal katılımı değersizleştiren bir "sivil kültür" ile desteklenmişti". "Yeni paradigma" ise "eski paradigma" da hakim olan liberal siyaset kuramına özgü "özel" veya "kamusal" nitelik yerini ara sınıflamaya bırakmaktadır. "Yeni hareketlerin hareket alanı liberal demokrasi ve refah devletinin pratikleri ve doktrinlerinde öngörülme "kurumsal olmayan" siyaset alanıdır". Bu minvalde yeni toplumsal hareketlerin ilgilendiği konular, beden, kimlik, komşuluk vb. tüm insanlığa hitap eden konulardır.

Tablo 1: "Eski" ve "Yeni" Politik Paradigmaların Temel Nitelikleri

	"Eski Paradigma"	"Yeni Paradigma"
Aktörler	Grup olarak hareket eden, gelir dağılımı çatışmasına müdahil sosyoekonomik gruplar	Grup gibi davranmayan fakat belli temalar etrafında bir araya gelmiş topluluklar lehine hareket eden sosyoekonomik gruplar
Temalar	Ekonomik büyüme ve dağılım; askeri ve toplumsal güvenlik, toplumsal kontrol	Barışın, çevrenin ve insan haklarının korunması
Değerler	Özgürlük, tüketim güvenliği ve maddi ilerleme	Merkezi kontrolün karşısında kişisel özerklik ve kimlik
Hareket Biçimleri	a) İçsel: resmi örgütlenmeler, büyük ölçekli temsil birlikleri b) Dışsal: çoğulcu ya da korporatist çıkar aracılığı, siyasal parti rekabeti ve çoğunluk oyu	a) İçsel: enformalite, düşük düzeyde dikey ve yatay farklılaşma b) Dışsal: negatif terimlerle formüle edilmiş taleplere dayanan protesto politikaları

Kaynak: Offe, 1999: 67.

Offe, "eski" ve "yeni paradigma" kıyaslamasını aktörler, temalar, değerler ve hareket biçimleri üzerinden yapmaktadır. Offe'ye göre "eski paradigma" da aktörler daha çok

ekonomi temelli bir araya gelen gruplar iken “yeni paradigma” da aktörler ekonomi dışındaki konuları da içerecek şekilde ancak birliktelik olmaksızın hareket eden aktörlerdir. Barış, çevre, insan hakları gibi konular “yeni paradigma” nun öne çıkan temaları iken “eski paradigma” daha çok güvenlik ve kontrol temalarına odaklanmaktadır. “Eski paradigma” özgürlük ve ekonomik ilerleme temelindeki değerleri önemser iken “yeni paradigma” insanın ön plana çıkarıldığı kimlik ve özerklik değerlerini benimsemektedir. Son olarak, “eski paradigma” içsel ve dışsal hareket biçimi olarak sırasıyla resmi ve çıkar temelli bir yaklaşım sergilerken “yeni paradigma” resmi olmayan ve daha çok protestoya dönüşebilecek talepleri içeren hareket biçimlerini benimsemektedir. Bu noktada Eder (1985, s. 874), yeni toplumsal hareketlerin fenomenolojisinin, başından beri toplumun modernleşmesine eşlik eden küçük burjuva protesto tarihinin bir parçası olduğu varsayımından başlanması gerektiğine işaret etmektedir.

Toplumsal hareketlerin yukarıda ifade edildiği şekilde “eski” ve “yeni” şeklinde keskin bir şekilde kategorize edilmesine şüpheyle yaklaşan görüşler mevcuttur. Gerçekte yeni hareketlerin ne olduğu ve yeni olanın politik sonuçlarının neler olduğuna dair üzerinde uzlaşma da sağlanamamıştır (Cohen, 1999, s. 109).

Johnston, Larana ve Gusfield (1999, s. 134-138), yeni toplumsal hareketlerin dönüştürücü ve kapsayıcı özelliklerine dem vurarak bu hareketlerin sekiz önemli özelliğine değinirler. İlk olarak yeni toplumsal hareketlerin yeni aktörleri sınıfsal yapıyı aşan, toplumsal rollerin net ve yapısal bir biçimde kategorize edilemediği bir yapı sergilemektedir. İkinci olarak, yeni toplumsal hareketler, Marksist ideolojinin öngördüğü sınıf veya homojen ve birleştirici unsur olma özelliğinden uzaktır. Bu hareketlerde baskın olan öğeler, çoğulculuk, katılımcılık ve fayda temelli eğilimlerdir. Üçüncü olarak, yeni toplumsal hareketler, ekonomik sorunlardan ziyade kimlik temelli meseleleri gündeme getirmektedirler. Dördüncü olarak, yeni toplumsal hareketlerde kolektiflikten ziyade bireysel olarak kendini ifade etme ön plandadır. Beşinci olarak, bireyden yola çıkan yeni toplumsal hareketler insanın kendi kişisel sorunlarına yoğunlaşmaktadır. Altıncı olarak, yeni toplumsal hareketler önceki hareketlerden farklı olarak şiddet ve sivil itaatsizlik şekillerini içeren hareket tarzlarını benimsemektedirler. Yedinci olarak, yeni toplumsal hareketlerin örgütlenmeleri ve çoğalmaları özellikle Batı demokrasisinde geçerli olan güvenilirlik krizine yol açmıştır. Bu kriz temelde alternatif katılım ve karar alma süreçlerine katılım noktalarında yeni modellerin arayış sürecini gündeme getirmiştir. Son olarak, yeni toplumsal hareketler, önceki hareketlerin aksine dağınık ve âdem-i merkezîyetçi olma özellikleri ile “kendisi olarak var olma unsuru” şeklinde tanımlanmaktadır ki bu durum merkezi bürokrasi ve hiyerarşik örgütlenme biçimini öngören işçi sınıfı hareketinden bu yönüyle de ayrılmaktadır.

Eski toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketleri birbirinden ayıran önemli bir diğer özellik, hareketlerin siyasal iktidara yönelik tutumlarıdır. Temelde eski toplumsal hareketler siyasal iktidarı baskı altına almayı ve iktidardan pay almayı hedeflerler. Bu minvalde yöneticilik ve liderlik eski toplumsal hareketlerde önem taşır. Yeni toplumsal hareketler ise iktidar merkezli bir yapı sergilemezler. Bu hareketler iktidarı ele geçirme amacı gütmeyizler, ancak iktidarı değiştirmeyi ve dönüştürmeyi amaçlarlar. Yeni toplumsal hareketlerde iktidar sadece yönetmekten güç almamakta, aynı zamanda

iktidarı çevreleyen kültürel örüntüler hegemonya için önemli bir güç kaynağıdır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketler, özellikle iktidarın kültürel ayağını çözmeyi, değiştirmeyi ve dönüştürmeyi hedeflerler (Çaha, 2020, s. 224).

Her ne kadar yeni toplumsal hareketlerin eski toplumsal hareketlerden farklılığına dair görüşler mevcut olsa da her iki hareketin birbirinden tamamen kopuk olmadığına yönelik düşünceler de mevcuttur. Johnston, Larana ve Gusfield (1999, s. 138), yeni toplumsal hareketler ile geçmiş hareketler arasında süreklilik arz eden bir kopukluğun olmadığını ifade ederler. Buna göre kadın hareketleri, New Age hareketleri vb. hareketlerin kökenleri ve ortaya çıkış serüvenleri geçmişe dayanmakla birlikte yeni toplumsal hareketler ile bu hareketlerin yeniden ifade edilmeleri, büyümeleri ve mobilizasyon şekillerinde farklılıklar temelinde yeniden gözden geçirilme durumları söz konusudur.

Yukarıda ifade edildiği şekliyle yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış süreci, biçimi ve odaklandıkları temalar göz önünde bulundurulduğunda geçmiş ile aralarında topyekûn bir kopuşun olmadığını söylemek gerekir. Zira yeni toplumsal hareketlerin üzerine konumlandığı konular geçmişte önemli mücadele ve eylem stratejileri ile görünür olmuş, kitlelerin mobilizasyonu hususunda büyük bir farkındalık yaratmıştır. Yeni toplumsal hareketler, geçmişten devraldığı konu ve sorunların farklı biçimde dile getirilmesi ve özellikle bireyin birer siyasal özne konumuna getirilmesi hususunda önemli bir dönemi de başlatmış olmaktadır.

Yeni Toplumsal Hareketler-Kimlik İlişkisi

Kimlik kavramı, içeriği ve mekân farklılığı göz önünde bulundurulduğunda bir “sorun” olarak karşımıza çıkmaktadır. Kimliğin salt analitik bir kavram olmaması, “folk” bir kavram özelliği teşkil etmesi, kültürel ve siyasal eklemleme biçimleri, onu bir yaşayan “mesele” olarak algılamamızın önünü açmaktadır (Mollaer, 2014, s. 7). Kimliğin bir organizma gibi dinamik bir yapı sergilemesi, toplumun ana damarlarını oluşturan siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel öğeler ile iç içeliğini, daha doğrusu kimliğin bu öğelerden bağımsız bir yapı sergileyemeyeceğini göstermektedir. Dolayısıyla toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve dönüşümler, kimliği doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Esasında çift yönlü etkileşim hâkim olduğu toplumlarda kimlik, bu dönüşümün kilit kavramı haline gelmekte, kimlik bu hareketlere yön veren bir öge konumuna gelmektedir. Yeni toplumsal hareketler, bireyin toplumsal örüntüleri ve aidiyetleri dışında politik bir aktör olarak kendini tanımlamasına zemin hazırlamıştır. Bu minvalde, yeni toplumsal hareketlere yenilik katan önemli bir unsur kimlik konusunu sorun edinmesidir. Farklı kimliklerin ve aidiyetlerin kendini görünür kılmasında yeni toplumsal hareketler katalizör olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim toplumsal hareketler sınıf temelli yaklaşımı ile toptancı bir yaklaşım sergilerken yeni toplumsal hareketler “farklılık”, “kimlik” ve “çoğulculuk” kavramları temelinde bir siyaset öngörmüştür (Işık, 2013, s. 25). Bu noktada Hardt ve Negri (2020, s. 12-13), “çokluk” kavramı ile sınıf kavramını kıyaslamaktadırlar. Buna göre, “çokluk” kavramı temelde işçileri baz alan sınıf kavramından farklıdır. Sınıfta işçi sınıfının ekonomik çıkarlarının korunması esas iken sadece ücretli kesim söz konusu olmaktadır, yani ücretsizler, yoksullar vb. kesimler sınıf kavramı kapsamında değildir. Oysaki “çokluk”, kapsayıcı ve

açık olma özellikleri ile sınıf kavramından önemli ölçüde ayrılmaktadır. Ayrıca günümüz ekonomik koşulları dikkate alındığında sadece ekonomik üretimin değil, toplumsal üretimin de ağır bastığı görülmektedir ki bu durum işçi sınıfının geçmişe nazaran hegemonya oluşturamadığı da göstermektedir.

Yeni toplumsal hareketlerde aktörün birey olarak konumlandırılması, bireye has aidiyetlerin de gündeme gelmesini kolaylaştırmaktadır. Bu minvalde yeni toplumsal hareketler, dönüştürücü ve etkin hale getiren özellikleri ile bireyi siyasal karar alma mekanizmalarına aktif katılan, buralarda rol oynayan bir bireye dönüştürmektedir (Topal Demiroğlu, 2014, s. 139). Burada Touraine (2000, s. 129-136) özne ve toplumsal hareketler arasındaki ilişkiyi gündeme getirir. Touraine'ye göre, tarihin farklı dönem ve coğrafyalarında cereyan eden toplumsal hareketlerde etkin bir özne imgesi bulmak oldukça zordur.

“Toplum hareketleri geçmişte toplumu köktenci bir şekilde yeniden kuracak bir tasarı ve Özne betisi geliştirmiştir. Çoğunlukla söz konusu tasarı Özne betisine egemen olmuştur...Oysa bugün, hiçbir toplum hareketi böylesine güçlü bir düşülmüye bağımlı olamaz; dahası toplu eylemin doğrudan yeni bir Özne betisinin hizmetine girmesi gerekmektedir. Bütünüyle tarihsellikleriyle, kendi kendilerini üretme ve değiştirme becerileriyle ilerleyen ve çeşitli dönüşümler yaşayan toplumlarda Özne bir düzene, bir topluluğa, bir siyasal erke hizmet edemez. Doğrudan Öznenin kendisi hedeflenmelidir, ama nasıl bir Özne? Tarihi, sonuna kadar giderek ya da ta başlarına dönerek yıkacak yeni bir düzenin kurucu ilkesi olan bir Özne değil, araçsallık evrenini ve kimlik evrenini yöneten erklere karşı savaşım veren bir Özne.” (Touraine (2000, s. 129).

Bu noktada demokrasi-toplumsal hareketler ilişkisi önem kazanmaktadır. Touraine (2019, s. 88-91), toplumsal hareketler ile demokrasinin birbirinden ayrılmaz nitelikte olduğunu savunur. Touraine'ye göre bir toplumsal hareketin toplumsal hareket olabilmesi için toplumsal çıkarları kendine amaç edinmesi, politik hayatı sınıf ya da tarafların çatışmasına indirgemesi veya bizzat kendisinin çatışma yaratması gerekir. Dolayısıyla toplumsal hareketler hem bireysel hem toplumsal çıkarları savunduğu için sadece demokratik toplum yapılarında görülür ve dayanışma, eşitlik, özgürlük, adalet, insan hakları bu hareketlerin savunduğu evrensel değerlerdir. Şiddet, demokrasi ile bağdaşmadığı gibi şiddetin toplumsal hareketler ile birlikteliği de düşünülemez.

Kimlik, yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkış sürecinde anahtar kavramlardan birisi olmuştur. Nitekim yeni toplumsal hareketler bir “kimlik savunusu” ile yükselmişlerdir (Johnston, Larana ve Gusfield (1999, s. 139). Kimlik “bireysel, kolektif ve kamusal” kimlikler olmak üzere toplumsal hareketlere katılımın üç farklı boyutu olarak tezahür etmektedir. Bireysel kimlik, bireyin sahip olduğu biyolojik miras ve sosyal hayatı arasında cereyan eden etkileşimler sonucu oluşmaktadır. Esasında bireysel kimlik, sosyal

hareketin içine taşınmakta ve süreç ile birlikte değişime uğramaktadır. Kolektif kimlik, grup etkileşimi çerçevesinde müzakere ve çatışma yolları ile farklı amaç ve araçların uzlaşılabilir hale getirilmesi sonucu oluşur ve “kolektif biz” kurgulanmış olur. Son olarak kamusal kimlik, kamunun toplumsal hareketleri oluşturan aktörlerinin kendilerine yönelik düşünme biçimleri üzerindeki etkilerini içerir ve burada daha çok medyanın rolü önem kazanmaktadır (Johnston, Larana ve Gusfield (1999, s. 141-149). Mouffe (2017, s. 65-66)'ye göre “kolektif kimlik, yani ‘biz’, bir topluluğun mensupları arasında güçlü bir özdeşleşme yaratan tutkulu bir duygulanımsal yatırımın sonucudur.” Kolektif kimlik esasında “biz” ve “onlar” ikiliği üzerinde oluşturulmaktadır. “Biz”in yaratılması ancak ve ancak “onlar” ın yaratılması ile mümkün olabilmektedir.

Peki, yeni toplumsal hareketler ile kimlik olgusu neden daha görünür oldu ya da neden farklı talepler gündeme geldi? Modernizmin vaat ettiği homojen ve sorunsuz-çatışmasız kimlik ideali, küreselleşme süreci ile birlikte kitle iletişim teknolojilerinin yaygınlık kazanması, ekonominin yapısal dönüşüm süreçleri ile birlikte toplumsal taleplerin karşılanamaması sorununu ortaya çıkarmıştır. Bu sürece paralellik arz eden biçimde yeni toplumsal hareketlerin kültürel alana yöneldiklerini ve kimlik taleplerini oluşturduklarını görmekteyiz.

“Kültür endüstrilerinin toplumda yeni kültürü, yeni toplumsal ilişkileri ve yeni insan yönetimi mekanizmalarını ortaya çıkarmasından dolayı aktörler kişisel ile kültürel bir savunma gerçekleştirerek kültürel alanın yeniden kurulmasını talep etmişlerdir. Bu talep üretim ilişkilerinden ve kültürel alandan doğmuş, yaşam dünyasında biçimlenmiş ve yeni bir kimlik inşasına uzanarak özgürlük, bağımsızlık, farklılık ile özerklik unsurlarını içine almıştır. Dolayısıyla hareketlerin kimlik talebi sosyal, siyasal ile kültürel alanda farklılıkların tanınmasını, farklılıkların kültürel pratiklerle kendisini ifade edebilmesini ve çoğulcu kimlikler temelinde ortaya çıkan yaşam tarzını önlemiştir” (Dede, 2018, s. 35).

Görüldüğü üzere, yeni toplumsal hareketler klasik kimlik olgusuna yaklaşım biçimlerinin aksine, kimliğin yaşayan, canlı öğeleri temelinde bir yaklaşımı ön plana çıkarmaktadır. Dahası kimlik salt normatif öğeleri içeren özelliğinin dışında, kültürel öğeleri ile daha fazla anlam ifade ettiği gerçeği, kimliğin kapsamının genişlemesi sürecini de başlatmış olmaktadır. Burada, geçmiş ile kıyaslama yapmak gerekirse, 1970'li yılların sonu ve 1980'lerin başlarında yaşanan kent hareketleri; kapitalizm, devletçilik ve enformasyonizmin yaratmış olduğu tek taraflı mantığına karşı önemli direniş kaynakları haline gelmişti. Bunun en önemli nedeni, mevcut olan toplumsal hareket ve politik yapının ekonomi ve kültür temelli sömürü ve baskınlığa yönelik alternatif bir çözüm üretmemesiydi. Bu durum doğal bir sonuç olarak yerel örgütlenme ve yerel tanınma şeklinde yeni bir oluşumu gündeme getirmekteydi: Küreselleşen dünyada yerelleşme eğilimi. Bu paradoksal durum aynı zamanda siyasetin yerelleşmesi ile birlikte anlam ve kimlik yaratımını da oluştuyordu.

“Benim semtim, benim cemaatim, benim kentim, benim okulum, benim ağacım, benim nehrim, benim sahilim, benim kilisem, benim barışını, benim ortamım...Fakat bu savunmacı bir kimlikti; bilinmeyenin, kontrol edilemeyenin öngörülemezliği karşısında bilineni siper alan bir kimlikti. Küresel bir fırtına karşısında birden savunmasız kalan insanlar, kendilerine sarılmışlardı: Sahip oldukları şeyler, ne oldukları kimlikleri haline gelmişti” (Castells, 2006, s. 86).

1980 ve 1990'lara gelindiğinde ise ilk olarak, kent hareketlerinin yapısı dolaylı bir biçimde farklı söylem, içerik, aktör ve örgütlenme biçimleri ile geniş katımlı yurttaş ve cemaat gelişimi çerçevesinde yerel siyasi otoriter ile bütünleşmeye başlamış ve nihayetinde de kent hareketleri bu süreç ile birlikte yerelin kontrolüne girme eğilimi kazanmıştır. İkinci olarak, daha çok orta sınıf semtlerinde, şehirden uzak kırsal kesimlerde yerel cemaatlerin çevre hareketinin temelini oluşturduğu görülmekle birlikte bu hareketlerin daha ziyade savunmacı ve tepkisel olduğu söylenebilir. Üçüncü olarak, 1980'li yıllarda başta Şili, Santiago, Lima'da olmak üzere yoksul olan cemaatler, kolektif bir biçimde hayatta kalma mücadelesine kendi "refah devletleri"ni (sorumlu kamusal politikaların eksikliğinden dolayı) kurmuşlardır. Son olarak, örgütlü yerel cemaatlerin farklılaşmış ifadeleri, reform, ayakta kalma ve öz tanımlama yollarının önünü açmıştır (Castells, 2006, s. 86-89). Castells, bu gelişmeler çerçevesinde kimliği üç farklı kavram üzerinden tanımlamaktadır: *Meşrulaştırıcı kimlik*, sanayi toplumunun ürünü olan sivil toplumun çözülmesi ve ulus devletlerin meşruiyetlerini kaybetmesi ile krize girmiştir. Buna karşıt olarak kültürel cemaatler aracılığıyla *direnış kimliği* yeni bir kimlik modeli olarak ortaya çıkmaktadır. Son olarak, *proje kimliği* ağ toplumunun “toplumsal dönüşümün kolektif ajanları” olarak yeni bir anlam inşa etmektedir. Sonuç olarak Castells, proje kimliğinin yeni bir toplumu inşa etmede potansiyel güce sahip olduğunu ve bu kimliğin ise direniş kimliği üzerinden geniş demokrasi hareketini başlatacağını ifade eder (Dede, 2018, s. 27).

Kimliğin yeni toplumsal hareketlerin dönüşümünde itici güç olmasının yanı sıra kimliğin yeni toplumsal hareketlerdeki rollerini Poletta ve Jasper (2001, s. 285) aşağıdaki gibi açıklamaktadırlar:

- Kolektif iddiaların oluşturulması,
- Hareketlere katılma,
- Stratejik ve taktiksel karar verme,
- Hareket sonuçlarının ortaya çıkması.

Dolayısıyla kimlik, esasında yeni toplumsal hareketler aracılığıyla yeni işlevler yüklenerek farklı kesimlerin kolektif bir şekilde seslerini duyurma, talep ve şikâyetleri görünür kılma ve istenilen sonuca ulaşma noktasında yeni toplumsal hareketlere dinamizm kazandırma işlevleri de üstlenmektedir.

Modernizmin idealize ettiği eşit kimlik yaklaşımı post modernizm süreci ile birlikte bir çıkmaza girmiş ve bu süreç kaçınılmaz olarak farklı kimliklerin ötekileşme ve ötekileştirmeye maruz kalmaları ile eşitliğin farklılıkları yok sayma ihtimalini daha da görünür kılmıştır. Dolayısıyla yeni toplumsal hareketlerin kimliklere yönelik en önemli vurgusu farklılık ve ötekiliktir. Yeni toplumsal hareketler ile birlikte farklılaşan aktörler aynı zamanda bu hareketler aracılığıyla otantisitelerini ön plana çıkararak kendini tanımlama ve tanınma taleplerini ön plana çıkarmışlardır (Çayır, 1999, s. 27-28).

Kimliğin yeni toplumsal hareketler ile eklemlenmesi sonucunda kimliğin bileşenleri ile birlikte toplumsal hareketleri oluşturan aktörler ve talepler de dönüşüm yaşamaktadır. Yeni toplumsal hareket olarak nitelendirilen çevreci hareket ile kadın hareketinin değişime uğrayarak günümüzde farklı biçimler alması, yeni toplumsal hareketler-kimlik ilişkisinin dönüşen yüzüne örnek olarak gösterilebilir.

Farklı Kimlikler Farklı Talepler

Yeni toplumsal hareketleri görünür kılan önemli öğelerden biri, kitle iletişim araçlarında meydana gelen önemli değişimlerdir. Genelde kitle iletişim araçları, özeldense medya bu hareketlerin yayıcılığında başat rol oynamaktadır. Bilgi toplumunun yaratmış olduğu üretim ve verimlilik, teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeleri de teşvik etmekte ve bu alanlarda meydana gelen değişimlerin hem küresel ölçekte diğer ülkeleri etkilemesi hem de uluslararası ölçekte ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanda bütünleşmeyi yaratması sonuçlarını doğurmaktadır. Yeni teknolojiler ile birlikte bilginin ekonomi ve siyaset alanlarında yarattığı değişimler, aynı zamanda sosyal hareketlerin ortaya çıkmasına uygun zemin hazırlamıştır. Kuşkusuz enformasyonun artan gücü, toplumsal hareketlerde hem aktör çeşitliliğini hem de konu ve eylem biçimliliklerini çeşitlendirmiş, kimlikler bu minvalde yeniden tanımlanma sürecine girmiştir (Bingöl ve Tanrıver, 2011, s. 133).

Kimliğin modernizm eleştirisi çerçevesinde postmodernizmin farklılık, çoğulculuk ve çeşitlilik ilkelerine eklemlenmesi süreci kimliği görünür kılmakla birlikte kimliğin kazanımı ve kullanımı sürecini de değiştirmiştir. Özellikle kitlesel eylemlerin iletişim teknolojileri ile birleşmesiyle birlikte toplumsal hareketlerin mekânsal değişimi de gündeme gelmiştir. Sokağın temel mekân olduğu kitlesel protesto, gösteri, yürüyüş, boykot gibi eylemliliklerin yerinin sanal ortama kaydığı bir süreç yaşanmaktadır. Çevre, barış ve kadın hareketleri örneklerine bakıldığında her hareketin kendi içinde farklı kimlik taleplerini dillendirmeye başladıkları görülmektedir. Bir başka ifade ile yeni sosyal hareketler, "yurttaş inisiyatifleri, alternatif hareket, feminist hareket, ekolojik hareketi, anti-nükleer hareket"lerin ortak adını almıştır (Kılıç, 2002, s. 96).

Nitekim yeni toplumsal hareketler kavramına "doyurucu olmayan" bakış açısıyla yaklaşan Laclau ve Mouffe (1992, s. 196) bu hareketlerin farklı mücadele alanlarını bir arada tuttuklarını ifade ederler. Buna göre "kentsel, ekolojik, anti-otoriteryen, anti-kurumsal, feminist, anti-ırkçı, etnik, bölgesel ya da cinsel azınlıkların mücadeleleri" yeni toplumsal hareketler içinde yer almaktadır ve bunların ortak noktası, sınıf temelli mücadeleden farklı olmalarıdır. Bunun en önemli nedeni ise yeni toplumsal hareketlerin sınıf kategorisine karşıt bir biçimde değil, sanayi toplumunda meydana gelen dönüşümler ile birlikte toplumsal çatışmaların artan ilişki biçimlerine hızla eklemlenme

biçimidir. Bu bakış açısından hareketle yeni toplumsal hareketlerin mevcut çatışma/mücadele alanlarında dışarıda bırakma stratejisinden ziyade içerme temelli bir yaklaşım sergilediği söylenebilir. Bu durum, toplumsal hareketlerin tek tip sınıflandırılmaya tabi tutulmasını engellediği gibi farklı taleplere meşru zemin hazırlama bakımından da önem taşımaktadır. Her ne kadar farklılık ve çeşitlilik temelinde yeni toplumsal hareketler görünürlük kazanıyor olsa da “çokanlamlılık” bu hareketlerin özgün bir niteliği olmaktadır.

“Feminizm ya da ekoloji, antagonizmanın söylemsel olarak ne şekilde kurulduğuna göre değişen birçok biçimde var olmaktadır. Nitekim bizzat erkeklere saldıran bir radikal feminizm, “dişilik”i yeniden yüceltmeye çalışan bir farklılık feminizmi, ve ataerkilliğe çözülmez biçimde bağlı saydığı kapitalizmi asıl düşman olarak gören bir Marksist feminizm vardır. Dolayısıyla, kadınların tabiyetinin farklı tarzları temelinde bir antagonizma kurmanın birçok söylemsel biçimi bulunmaktadır. Aynı şekilde ekoloji de, anti-kapitalist, anti-sanayici, otoriteryen, özgürlükçü, sosyalist, gerici, vb. olabilir. Dolayısıyla bir antagonizmanın eklemleme biçimleri, önceden belirlenmiş olmak bir yana, hegemonik bir mücadelenin bir sonucudur...Toplumun bir bütün olarak dönüşümüyle sonuçlanacak şekilde, kendisinden tekbiçimli bir dizi sonucun türeyeceği tek ayrıcalıklı konum diye bir şey yoktur. İşçilerin olsun diğer politik öznelerin olsun, bütün mücadeleler, kendi hallerine bıraktıklarında kısmî bir karaktere sahiptirler ve çok farklı söylemlere eklemenebilirler” (Laclau ve Mouffe (1992, s. 206-207).

Yeni toplumsal hareketlerin farklı ideolojiler ile eklemleme biçimleri onların ayrıcalıklı bir konumda olduğu görüşünü çürütür niteliktedir.

Yeni toplumsal hareketlerin farklı ideolojiler ile eklemlemeleri, bir hareketin salt amacı dışında talepleri de dillendirmesine zemin hazırlamaktadır. Çevre hareketine sadece çevrecilerin değil, muhafazakâr, liberal, sağ-sol kanattan gelen kesimlerin farklı tepkiler verdiği, kadın hareketinde de sadece feminist bireylerin değil farklı ideolojileri olan kesimlerin talep ve şikâyetlerini de içerdiği görülmektedir.

Çevre Hareketlerinde Kimlik Talebi

Çevre hareketi, özellikle 1970’li yıllardan itibaren küresel çapta artan çevre sorunlarına karşı bir hareket olarak gündeme gelmiştir. Artan nüfus, kirlenen doğa, tüketilen enerji kaynakları, canlı türlerinin yok oluşu vb. sorunlar çevreci hareketin doğuşuna temel teşkil eden başlıca sorunlar olmuştur. Çevreci hareketin ortaya çıkışına yönelik gelişmeleri üç aşamada ele almak mümkündür. İlk aşama bilimsel çevrecilik hareketidir. Biyolog olan Ernst Haeckle, 1876 yılında Ekoloji bilimini kurması ile ekoloji ile birlikte doğal varlıkların da korunması gerektiğine yönelik fikir gündeme gelmiştir. İkinci aşama;

1968 hareketleri ile birlikte çevre hareketinin toplumsal hareket olarak sahneye çıkmasıdır. Son aşama ise çevreci hareketin 1979'lu yıllardan itibaren yeşiller hareketi ile birlikte siyasal niteliğe dönüşmeye başladığı dönemdir (Ceritli, 2001, s. 214).

Çevreci hareketin ilk etapta çevre sorunlarını gündeme taşıma amacıyla ortaya çıkışı süreç içerisinde küresel ölçekte yaşanan politik gelişmelerden de etkilenecek siyasal bir niteliğe bürünmeye başlamıştır.

“Toplumsal hareketleri, tarihsel verimliliklerine, daha açık bir ifadeyle kültürel değerler ve toplumun kurumları üzerindeki etkilerine göre değerlendirirsek, çevreci hareket, insanoğlunun macera atlasında ayrı bir yeri hak eder. İçinde bulunduğumuz yeni binyılın ilk yıllarında, Amerikalıların yüzde 80'i, Avrupalıların üçte ikisi kendilerini çevreci olarak tanımlıyor; partiler ve adaylar platformlarını "yeşillendirmezlerse" eğer göreve seçilmiyorlar; hükümetler ve kurumlar da, doğayı korumaya, hayatın kalitesini artırmaya ve nihayetinde uzun vadede gezegeni, kısa vadede bizleri kurtarmaya yönelik programları, özel kurumları ve yasaları çoğaltıyor. Korkunç bir çevre kirliliği yaratanlar da dâhil şirketler, halkla ilişkiler gündemlerinin yanı sıra, en ümitli oldukları yeni piyasalar arasına da çevreciliği dâhil ediyor” (Castells, 2006, s. 219).

Castells'in ifade ettiği biçimiyle çevre hareketi günümüz siyasetinin bir parçası olmasının yanında; siyasete yön vermesi niteliğiyle de ön plana çıkmaktadır.

Yeni bir toplumsal hareket olarak çevreci hareket talep ve istekler noktasında “yeni” olma özelliği taşımaktadır. Her şeyden önce siyaset ile ilişkilenebilirliği başlaması, hareketin salt bir çevre koruma amacı gütmeye başladığı sonucunu doğurmaktadır. Çevreci harekete yön veren düşünceler ve örgütlenme tarzları, hareketin birbirinden farklı değer, talep ve stratejileri de içerdiğini düşüncesini de destekler niteliktedir. Çevreci hareket bu minvalde baraj yapımı, maden işletmeciliği, kirlenici tesis kurulması, nükleer enerji ve GDO'lu ürün, iklim değişikliği gibi konularda mücadele veren birbirinden farklı grupların örgütlenme alanını oluşturmaktadır. Doğaldır ki farklı grupların farklı taleplerinin de ifade edilmesine olanak sağlamaktadır. Çevreci hareketlerin kimlik ile eklemlenme sürecine zemin hazırlayan önemli gelişme, küreselleşme ile birlikte hızlanan kimlik temelli hareketlerdir. Bu çerçevede çevreci hareketler bazıları tarafından “radikal demokrasi” kuramı, bazı yazarlar tarafından ise “yeni toplumsal hareketler” kuramı içerisinde değerlendirilmektedir. Nitekim bu görüşleri destekler nitelikte Greenpeace, Earth First gibi çevreci örgütler bu minvalde faaliyetleri sürdüren sivil toplum kuruluşlarıdır (Bozkurt ve Bayansar, 2016, s. 285).

Çevreci hareketin “yeni” özellikleri ile birlikte siyaset gündeminde yer almasına ilişkin örnekler son dönemde dünyanın neredeyse her yerinde görülmeye başlamıştır. Türkiye örneği üzerinden gitmek gerekirse nükleer santral kurulumuna karşı, HES yapımına karşı, siyanürle altın aramaya karşı vb. çevreci hareketlerin yerel ölçekte başlasa dahi

farklı illerde farklı kesimlerden kitlesel katılımlar ile görünürlük ve üst politika ve stratejilerde değişikliğe gitme yönünde önemli bir baskı unsuru olma gücünü kazandıkları görülmektedir. Eryılmaz ve Akman (2016), “Kolektif Bir Çevre Hareketi Olarak Artvin’de Maden Karşıtı Direniş” adlı çalışmalarında Artvin’de maden karşıtı harekete yer vermişlerdir. Çalışmada, hareketin salt bir yıkım değil, yöre halkının ortak yaşam alanlarının ve geçim kaynaklarının korunması amacıyla farklı kesimlerden kişilerin bir araya gelerek ortak mücadele verdikleri kentsel bir hareket olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu çalışmada, eylemlere her kesimden katılımın yeni toplumsal hareketlerin özellikleri ile örtüştüğü vurgulanmıştır.

Bir başka örnek, İstanbul’da 2013 yılında Taksim Gezi Parkı’nda başlayan kitlesel nitelikli protesto ve eylemlerdir. Esas olarak Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi’ne tepki şeklinde ortaya çıkan ve kısa sürede hükümet karşıtı bir sokak hareketine dönüşen Gezi Parkı eylemleri, son yıllarda Türkiye’nin toplumsal ve siyasal hayatına damga vuran bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Gezi Parkı olaylarına katılan grupların yapısı ve amaçlarına ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Tuncel (2018, s. 191-192), konuya ilişkin aşağıdaki değerlendirmeyi yapmaktadır:

“...Gezi hadisesi ve sonrasında yaşanan süreçte varlığını devlete borçlu Olan burjuvazi ile marjinalinden merkez soluna kadar birçok sol örgütün birlikte hareket ettiği gözlenmiştir. Diğer taraftan küresel sermayeyi ve emperyalizmi propagandasının merkezine alan ulusalcılar ile küresel sermayenin ekonomik ve siyasal unsurlarından oluşan bir koalisyonun da Ak Parti iktidarına karşıtı gerektiğinde birlikte mücadele verdiği gözlerden kaçmamıştır”.

Bozkurt ve Bayansar (2016)’ın “Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket ve Gezi Parkı Olayları” adlı çalışmalarında; bir grup tarafından çevre olaylarının gerekçe gösterilmesi ile başlayan protestoların sonrasında hükümeti protesto etmeye ve hareketin kimlik arayışı ve demokrasi taleplerine dönüştüğü vurgulanmıştır. Arat (2013, s. 2), Gezi Parkı olaylarına ilişkin yazısında, eylemlere katılanların talep ve profillerine ilişkin bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre protestolara katılanların büyük çoğunluğu esasında yaşam hakkı temelinde bir araya gelmişlerdi. Arat’a göre hükümeti ortadan kaldırma veya devrim yapma amacı taşımayan bu protestolar, demokrasi açığını gözler önüne sermiştir. Yine kitlesel katılımların olduğu bu protestolarda farklı kimlik ve ideolojiden insanlar bir araya gelerek demokratik katılım taleplerini yinelemişlerdi. Gezi parkı olaylarına katılan grupların yapısına bakıldığında ise farklı kimliklerden oluşan bireylerin bir araya geldikleri görülmektedir. İlk etapta kendilerini çevreci, feminist, LGBT, Kemalist, Kürt, Alevi, kapitalizm karşıtı Müslüman, spor kulübü taraftarı, öğrenci olarak tanımlayan farklı kimlikli gruplar bir arada demokratik bir dayanışma sergileyerek alışlagelen kimlik tanımlamalarına yönelik paradigmanın kırılmasına ve farklı kimliklerin birbirlerini tanımlamalarına olanak sağlamıştır. Sendikalar (DİSK, KESK vb.), siyasi partiler, sol gruplar Gezi Parkı olayları çerçevesinde birliktelik sağlayarak siyasal, sosyal ve ekonomik taleplerini gündeme getirmişlerdir.

Hem Artvin hem Gezi Parkı örnekleri çevre koruma amacıyla başlayan hareketler olup sonrasında birlikte ve farklılıklarla bir arada yaşama taleplerinin gündeme gelmesi konusunda yeni toplumsal hareketlerin kimlik arayışı ve tanınma politikalarına uygunluk teşkil etmektedir. Çevreci hareketler bu anlamda bir yandan çevrenin korunması diğer yandan da demokrasi ve katılım çerçevesinde farklı kimliklerin kendini ifade edebilmelerine uygun zemin hazırlamaktadırlar.

Kadın Hareketlerinde Kimlik Talebi

Kadın hareketlerinin tarihsel gelişimi; kapsamı ve harekete yön veren aktörlerin dönüşümü ile birlikte günümüzde farklı biçimlere evrilerek gelişmektedir. Tarihsel süreçte “dalgalar” şeklinde ilerleyen kadın hareketi de yeni toplumsal hareketlerin dönüşümüne eklenmiş olarak farklılık ve ötekilik kavramlarını gündeminde tutmaktadır. Modernizmin eşitlik idealinin kadın hareketinde de bekleneni vermemesi, post modern feminizm içerisinde farklılıkların tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Akgül’e göre, “Feminizmin kitlesel bir nitelik kazanarak gelişmesi ve toplumsal bir harekete dönüşmesi konusunda birçok farklı düşünce olsa da birinci dalga feminizm, kadınların siyasal haklarından olan oy kullanma haklarını elde etme mücadelesi olarak gelişmiştir” (2021a, s. 31). Öyle ki, birinci dalga feminist harekette modern dönemin eşitlik ideali, kadının özgürleşmesinin anahtarını geleneksel bağlarından kopmasında görüyordu ve kadın-erkek eşitliğinin sağlanması temel amaç idi. Ancak, 1970’li yıllardan itibaren kürtaj, doğum kontrolü, kadına yönelik şiddet vb. konular feminist hareketin ikinci dalgasının esas temaları olmaya başlamıştır. Bu minvalde kadınlar artık farklılıklar temelinde erkeklerden bağımsız bir şekilde kendi kimliklerini ele almaya başlamışlardır. Kişisel olanın aynı zamanda politik olduğu söylemi, yeni kimliklerin tanınması ve savunulması noktasında kilit slogan haline gelerek özel alan-kamusal alan tartışmalarında kadının konumu yeniden sorgulanmaya başlamıştır. İkinci dalga feminist hareketin kimlik ve farklılık vurgusu, yeni toplumsal hareket olma sürecini de başlatmış olmaktadır (Çayır, 1999, s. 29). Dolayısıyla birinci dalga feminist hareketin “eşitlik” temelli yaklaşımı, ikinci dalga feminist harekette yerini “farklılıklar” zeminine bırakmıştır (Acar Savran, 2019, s. 185). Özel alan-kamusal alan tartışmaları da farklı kadınlık hallerinin görünür kılınmasına imkân sağlamıştır (Akgül, 2021b, s. 166-174).

Her ne kadar ikinci dalga feminist hareket farklılıkları ön plana çıkarmaya çalışmışsa da özellikle 1990’ların başlarında uyguladığı pratikler ve yanlış algılar üçüncü dalga feminizmin kendisine bir tepki olarak doğmamasına yol açmıştır (Taş, 2016, s. 171). Peki, bu tepkinin sebepleri nelerdi? Üçüncü dalga feminist hareket, esasında kadınların kendi öz farklılıklarını ortaya koyan aidiyetlerin görünmez kılınması tepkisiyle ve önceki hareketlerin tersine kadınların erkekler ile değil, kadınların kadınlar ile tartıştığı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır (Çaha, 2017, s. 357). Nihayet, üçüncü dalga feminist hareket, postmodernizme ve çokkültürlülüğe tekabül eden şekilde yine “fark” vurgusuyla ancak bu sefer kadınlar arasında var olan ırk, sınıf, etnisite ve cinsellik farklılıklarını gündeme getirmiştir (Donovan, 2016, s. 349). Kesişimsellik (Nash, 2011; Crenshaw, 1989) yaklaşımı çerçevesinde şekillenen üçüncü dalga feminist hareket; ırk, renk, etnik köken, cinsel kimlik temelinde kadınlar arasındaki farklılıkların görünür kılınmasına imkân sağlamıştır. Post-modern bir bakış açısıyla farklı kadınlık hallerinin tek bir kategoriye indirgenemeyeceği savı güçlü bir şekilde dillendirilmiştir. “Tüm

bunların sonucunda bugün feminist hareketler içinde kadının farklı bağlamlardan kaynaklanan farklı ezilme nedenlerine ve kadınlar arasındaki farklılıklara dikkat çeken post-feminist bir yaklaşım hâkim hale gelmiştir” (Akgül, 2021a, s. 6), böylece kadın hareketi yeni toplumsal hareketlere evrilmeye başlamıştır.

Kadın hareketinin gelişim süreci, yeni toplumsal hareketlerin yükselişine paralellik teşkil edecek şekilde biçimlenmeye devam etmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin teknolojik gelişmeler ile dönüşümü, kadın hareketinin de son yirmi yılda farklı biçimlere dönüşümünü getirmiştir. Kitleseleylemlerin sokaktan sanal ortama kanalize olmaya başlaması ile kadın hareketinde de eylem stratejisinde değişikliği gündeme getirmiştir. “Dijital feminizm”, “online feminizm”, “siberfeminizm” (Alikılıç ve Baş, 2019, s. 91; Varol, 2014, s. 224) olarak tanımlanan bu evrede, kadın hareketinin dördüncü dalgaya geçtiğine dair görüşler mevcuttur. Kadın hareketine kitlesele nitelik kazandıran unsurlar, bizatihi hareketin kendisinin içerik ve aktörleri ile birlikte taleplerin değişimini yaratmıştır. Her şeyden önce, dünyanın en ücra köşesinde kadınlara yönelik meydana gelen bir eylem, protesto vb. hareketler kısa sürede internet aracılığıyla tüm dünya çapına yayılmakta ve bilinirliği artmaktadır. Ayrıca, harekete katılan kitlelerin profilinin çeşitliliği, hareketin ayırt edici önemli bir özelliği olmaktadır. Birbirinden haberi olmayan ve birbirlerini tanımayan bireylerin ortak talep, istek ve şikâyetleri dillendirme amacı çerçevesinde sanal ortamda seslerini duyurabilme çabası, hem kadın hareketinin hem de yeni toplumsal hareketlerin farklılık, çokkültürlülük, katılımcılık ilkeleri ile örtüşür niteliktedir. Feminist akademisyenler, dijital feminist aktivizmi, feminizmde çeşitli şekillerde yeni bir anı veya bir dönüm noktasını temsil ettiğini savunarak, geleneksel feminist siyaset yapma biçimlerinden bir ayrılma olarak tanımlamakta, bunun sadece kamusal alanda feminist meselelerin yenilenmiş ve yaygın bir bilincini yaratmak için değil, aynı zamanda feminizm içinde dinamik yeni bir katılımı teşvik etmek için de önemli olduğunu ifade etmektedirler (Baer, 2016, s. 20).

Son dönemlerde kadın hareketinin klavye üzerinden büyük kitleseleylemlere dönüşmesine yönelik örnekler küresele nitelik kazanmaya devam etmektedir. Örneğin, Almanya’da feminist aktivizmdeki son artış, SlutWalk, FEMEN ve Pussy Riot dâhil olmak üzere feminist fikirlerin, politikaların ve protestoların ulusötesi akışından ilham almıştır. SlutWalk protesto eylemi 2011’de Kanada’da başlamış, ardından yüzlerce yürüyüş Berlin, Hamburg ve Köln dâhil olmak üzere dünya çapında en az yetmiş beş şehirde gerçekleşmiştir. Ukrayna merkezli FEMEN grubu 2008 yılında kurulmuş ve aynı yıl Kiev’de ilk üstsüz protestolarını gerçekleştirmişlerdir. Grup daha sonra Almanya’daki aktif bir birlik de dâhil olmak üzere çok sayıda küresele şubeyi içerecek şekilde genişlemiştir (Baer, 2016, s. 22).

2017 yılında ABD’de ortaya çıkan ve kısa sürede farklı coğrafyalarda kitlesele nitelik kazanan MeToo (Ben de) hareketi kadın hareketinin zaman ve mekândan bağımsız olarak ivme kazanmasına olanak sağlamıştır. Amerika’da kadınlara yönelik cinsel taciz, tecavüz ve saldırıya karşı başlatılan hareket kısa zamanda dünyanın hemen her yerinde görünür olmuş ve kitlesele nitelik taşıyan bir harekete dönüşmüştür. Hareketin tarihçesine bakıldığında 2006 yılında siyahi bir kadın olan Tarana Burke’ün öncülüğünde siyahi kadınlara yönelik cinsel taciz, saldırı ve tecavüz deneyimlerini konuşma ve güçlenme amacıyla Me Too Hareketi başlamış, ancak hareket 2017 yılına kadar yerel bir inisiyatif

olarak varlığını sürdürmüştür. 2017 yılı Ekim ayında ünlü yapımcı Harvey Weinstein'ın kadınlara yönelik cinsel taciz ve tecavüzde bulunduğu dair suçlamalar kısa zamanda Hollywood'ta geniş yankı bulmuş, sanat çevresinden birçok ünlü daha önceki dönemlerde Harvey Weinstein'ın kendilerine de farklı derecelerde cinsel taciz ve saldırı uyguladıklarını belirtmişlerdir. Tarana Burke'ün 2006 yılında # MeToo etiketiyle paylaştığı bir tweet, aktris Alyssa Milano tarafından cinsel saldırıya maruz kalmış kadınların hikâyelerini anlatmaları ve bu saldırıların sonlandırılması amacıyla dolaşıma konulmuş ve bu etiket kısa zamanda 12 milyon kullanıcı tarafından paylaşılmıştır (Bakan, 2019, s. 22-23).

MeToo Hareketi, özelde kadın hareketinin genelde ise yeni toplumsal hareketlerin dijitalleşme sürecine ilişkin somut bir örnek olması bakımından önemlidir. Kadın hareketinin farklı etnik köken, dil, din, milliyet unsurlarından gelen kadınların da hak, eşitlik, özgürlük ve demokrasi taleplerini gündeme getirmesi; geleneksel hareketlerin yeni toplumsal hareketlere evrilmesinin hem sebebi hem de sonucu olarak nitelendirilebilir.

Sonuç

Kolektif taleplerin gündeme getirilmesine aracılık eden toplumsal hareketler her dönemin ve coğrafyanın kendine özgü koşulları ile biçimlenmekte ve farklı sosyo-ekonomik, sosyo-politik ve sosyo-kültürel sonuçlar doğurmaktadır. Tarihsel kırılma evrelerinde toplumsal hareketler de topluma yön veren, siyaseti dönüştüren bir yapıya bürünmüştür.

Toplumsal hareketlerin yeni toplumsal hareketlere evrilmesi, aktörlerin çeşitlilik ve taleplerin çoğulculuk çerçevesinde ele alınması gerektiği fikrini güçlü kılmıştır. Kuşkusuz eski toplumsal hareketler ile yeni toplumsal hareketler arasında keskin bir kopuş veya süreksizlik halinden bahsetmek zordur. Nitekim yeni toplumsal hareketler, eski deneyim, kazanım ve birikim üzerinden şekillenerek günümüze kadar farklılık, çoğulculuk kavramları ile varlığını sürdürmektedir.

Modernizmin tek tip kimlik ideali, etnik, dini, cinsiyete dayalı kimlik taleplerinin hayata geçirilmesine olanak sağlayamaması nedeniyle farklı kimliklerin yeni toplumsal hareketler aracılığıyla hem görünür kılınmasına hem de tanınmasına uygun zemin hazırlamıştır. Bireyin temel aktör olduğu yeni toplumsal hareketlerde kimlik inşası bir mesele olarak gündeme girmiştir. Dolayısıyla kimlik, farklılık ve ötekilik kavramlarını da içerecek şekilde yeniden şekillenmeye başlamış, çoğulculuk, demokrasi, eşitlik çerçevesinde de sınıf ötesi bir nitelik kazanmıştır.

Postmodernitenin ortaya çıkarmış olduğu parçalı kimlik yapısı, yeni toplumsal hareketlere yön veren özelliği de içinde barındırmaktadır. Yeni toplumsal hareketler olarak nitelendirilen çevreci hareket ve kadın hareketi, hem geçmiş deneyimler hem de mevcut talepler üzerinden şekillenmiştir. Salt çevre sorunu ya da salt kadın sorunları değil, çok daha geniş yelpazede talepleri içeren bu hareketler, enformasyon teknolojileri ile birlikte daha görünür hale gelmişlerdir. Geleneksel olarak sokaklarda cereyan eden hareketler artık kitle iletişim araçları aracılığıyla sanal ortamlarda gerçekleşmektedir. Yeni toplumsal hareketlerin dijitalleşme süreci de bu hareketler özelinde vuku

bulmaktadır. Dijitalleşme, yeni toplumsal hareketlerin kimlik taleplerinin renk, sınıf, cinsiyet, milliyet şeklinde kategorize edilmeden küresel çapta şekillenmesi ve kimliğe yönelik farkındalığın sağlanması noktasında önemli bir katalizör görevi üstlenmektedir.

Bu çalışmada yeni toplumsal hareketler bağlamında çevre ve kadın hareketlerine ilişkin örnekler üzerinden yeni toplumsal hareketlerin “yeni” olma nitelikleri irdelenmektedir. Çevre hareketi salt çevrenin korunması yani ekolojik amaç gütmeyen dışında farklı kesimden grupların bir araya gelmesini, iktidar-muhalefet ilişkilerine yön verme potansiyelini gündeme getirmiştir. Kadın hareketi de benzer şekilde dışlanan veya öteki konumuna indirgenen kadınların görünür kılınması, tanınması, kimlik, hak ve taleplerinin dile getirilmesi bakımından yeni toplumsal hareketlerin değişen ve dönüşen yapısını bir kez daha gözler önüne sermiştir. Yeni toplumsal hareketlerin kimlik taleplerini dönüştürme gücünün, kapsayıcılık ve farklılık temelinde daha da işlevsel hale geldiği söylenebilir.

Kaynakça / References

- Acar Savran, G. (2019). *Kadın Emek Tarihi: Diyalektik Bir Feminizm İçin*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Akgül, F. İ. (2021a). *Roman Kadını: Çoklu Kimlik Kesişiminde Ezilenler*. Ankara: Orion Akademi.
- Akgül, F. İ. (2021b). Lapseki Çınaraltı Meydanı: Antik Yunan'dan modern Türkiye'ye kadına kapalı erkeksi kamusal alan. *Liberal Düşünce Dergisi*, Yıl: 26, Sayı:104: 163-185.
- Alikılıç, Ö. ve Baş, Ş. (2019). Dijital feminizm: Hashtag'in cinsiyeti. *Fe Dergi*, 11, No.1: 89-111.
- Arat, Y. (2013) "Gezi Parkı Direnişi: Demokrasi Açığı, Demokrasi Gücü", http://bilimakademisi.org/wpcontent/uploads/2013/08/Gezi-ParkiDirenişi_Demokrasi-AcigiDemokrasi-Gucu.pdf, (25. 01.2022).
- Aslan, C. (2016). *Sosyal Hareketler Sosyolojisi - Toplumsal Fay Hatlarının Anatomisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Baer, H. (2016). Redoing feminism: Digital activism, body politics, and neoliberalism. *Feminist Media Studies*, 16(1): 17-34.
- Bakan, R. (2019). #Metoo'dan #Whydidntreport'a: Dijital eylemlerin imkânları ve sınırları üzerine. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, Sayı 37-38: 17-34.
- Bingöl, Y. ve Tanrıver, N. (2011). Bilgi çağında değişen sosyal hareketler: Sanal eylemler. *The Journal of Knowledge Economy & Knowledge Management / Volume: VI Spring: 131-141*.
- Bozkurt, Y. ve Bayansar, R. (2016). Yeni toplumsal hareketler çerçevesinde çevreci hareket ve Gezi Parkı olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:14 Sayı:2: 276-293, Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER178655>,
- Castells, M. (2006). *Kimliğin Gücü İkinci Cilt*. (Ebru Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ceritli, İ. (2001). Çevreci hareketin siyasallaşma süreci. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2): 213-226.
- Cohen, J. (1999) "Strateji ya da Kimlik: Yeni Teorik Paradigmalar ve Sosyal Hareketler", Kenan Çayır (Ed.) *Yeni Sosyal Hareketler/Teorik Açılımlar*, (s. 109-129), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Crenshaw, K (1989). "Demarginalizing the Intersection Of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory, and Antiracist Politics", *University of Chicago Legal Forum*, C. 1989, S. 1: 139-167.
- Çaha, Ö. (2017). *Sivil Kadın*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çaha, Ö. (2020). "Yeni Medya ve Değişen Toplumsal Hareketler" *Bilişim Teknolojileri ve İletişim: Birey ve Toplum Güvenliği*, (s. 215-228), Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

- Çayır, K. (1999). "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler*, (s. 13-33), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çayır, K. (2016). "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri: Yeni Sosyal Hareketler", *Yeni Sosyal Hareketler*, (s. 11-30), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çetinkaya, Y. D. (2021). "Tarih ve Kuram Arasında Toplumsal Hareketler", Y. Doğan Çetinkaya (Ed.), *Toplumsal Hareketler: Tarih, Teori ve Deneyim*, (s. 25-71), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dede, A. (2018). "Toplumsal Hareketleri Dönüştüren Bir Olgu Olarak Kimlik Talebi", *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, ISSN 2548-0685: 24-44.
- Donovan, J. (2016). *Feminist Teori*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eder, K. (1985). The "New social movements": moral crusades, political pressure groups, or social movements?. *Social Research*, Vol. 52, No. 4: 869-89.
- Eryılmaz, Ç. ve Akman, F. (2016). Kolektif bir çevre hareketi olarak Artvin'de maden karşıtı direniş. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25: 17-33.
- Hardt, M. ve Negri, A. (2020). *Çokluk İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (Barış Yıldırım, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Işık, G. (2013). *Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketle*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Johnston, H., Larana, E. ve Gusfield, J. R. (1999). "Kimlikler, Şikâyetler ve Yeni Sosyal Hareketler", Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar*, (s. 131-161), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Kılıç, S. (2002). Çevreci sosyal hakların ortaya çıkışı, gelişimi ve sona ermesi üzerine bir inceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (02): 93-108, DOI: 10.1501/SBFder_0000001747.
- Laclau, E. ve Mouffe, C. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*. (Ahmet Kardam ve Doğan Şahiner, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*. (Yunus Ender, Çev.) İstanbul: Hayat Yayınları.
- Mamay, S. (2000). "Sosyal Hareket Teorileri ve Sovyet Toplumundaki Güncel Gelişimi", <https://vestiges-journal.info/CSACMonog/Russian/mamay.html> (10.01.2022).
- McAdam, D. , Tarrow, S. ve C. Tilly (2001). *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCarthy, J.D. and Zald, M. N. (1977). Resource mobilization and social movements: a partial theory. *American Journal of Sociology*, Vol. 82, No. 6: 1212-124.

Melucci, A. (1985). The symbolic challenge of contemporary movements. *Social Research*, Vol. 52, No. 4: 789-816.

Melucci, A. (1999). "Çağdaş Hareketlerin Sembolik Meydan Okuması", Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar*, (s. 81-107), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Mollaer, F. (2014). "Kimlik: Can Alıcı Bir Mesele ve Banalleşen Bir Kelime", *Kimlik Politikaları: Tanınma, Özdeşlik ve Farklılık*, (s. 7-17), Ankara: Doğu Batı Yayınları.

Mouffe, C. (2017). *Dünyayı Politik Düşünmek: Agonistik Siyaset*. (Murat Bozluolcay, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Nash, J. C. (2011). 'Home truths' on intersectionality. *Yale JL & Feminism*, C. 23, S. 2: 445-470.

Offe, C. (1999) "Yeni Sosyal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", *Yeni Sosyal Hareketler*, (Kenan Çayır, Çev.), (s. 53-79), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Özen, H. (2015). Meydan hareketleri ve 'eski' ve 'yeni' toplumsal hareketler. *Mülkiye Dergisi*, 39(2): 11-40.

Poletta, F. ve Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movement, *Annual Review of Sociology*, Vol. 27: 283-305.

Soysal, E. (2018). "Toplumsal Hareket Kuramları", C. Taştan ve E. Soysal (Ed.), *Toplumsal Hareketler ve Kitle Psikolojisi*, (s. 63-80), Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

Taş, G. (2016). Feminizm üzerine genel bir değerlendirme: kavramsal analizi, tarihsel süreçleri ve dönüşümleri. *Akademik Hassasiyetler*, Cilt 3. Sayı 5:163- 175.

Tecim, E. (2018). "Toplumsal Hareketler ve Yenilik Bağlamı: Eleştirel Bir Teorik Konumlandırma", F. Tekin ve E. Tecim (Ed.), *Sosyal Hareketler Çağı*, (s. 13-36), İstanbul: Açılım Kitap.

Tilly, C. (2008). *Toplumsal Hareketler*. (Orhan Düz, Çev.) İstanbul: Babil Yayınları.

Topal Demiroğlu, E. (2014). Yeni toplumsal hareketler: bir literatür taraması. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 2 (1): 133-144.

Touraine, A. (1985). An introduction to the study of social movements. *Social Research*, Vol. 52, No. 4: 749-787.

Touraine, A. (1999). "Toplumdan Toplumsal Harekete", Yayına Hazırlayan: Kenan Çayır, *Yeni Sosyal Hareketler Teorik Açılımlar*, (s. 35-51), İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Touraine, A. (2019). *Demokrasi Nedir?*. (Olca Kunal, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Tuncel, G. (2018). "Gezi Parkı Hadisesinin Anatomisi", F. Tekin ve E. Tecim (Ed.), *Sosyal Hareketler Çağı*, (s. 185-201), İstanbul: Açılım Kitap.

Türkdoğan, O. (2015). *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Varol, S. F. (2014). Kadınların dijital teknolojiyle ilişkisine ütopyik bir yaklaşım: siberfeminizm, *International Journal of Social Science*, Number: 27: 219-234.

Yanık, C. ve Öztürk, M. (2014). Toplumsal hareketlerin dönüşümü üzerine bir değerlendirme. *Mukaddime*, 5(1): 45-63.